

Wczesne średniowiecze

MAREK DULINICZ

WCZESNOSREDNIOWIECZNA OSADA NA STANOWISKU 1 W KRUSZCZEWIE, GM. STARA BIAŁA, WOJ. PŁOCKIE

1. WSTĘP

Wczesnosredniowieczna osada znajduje się na zachód od zabudowań wsi Kruszczevo, leżącej 7 km na północ od Płocka. Zajmuje część cypla o powierzchni około 1,5 ha oraz przylegającą do niego partię zbocza doliny Wierzbicy. Cypel ograniczony jest od północy doliną i korytem Wierzbicy, od południa, południowego zachodu i zachodu dolinką jej dopływu (ryc. 1). Na środku cypla znajduje się żwirownia, która zniszczyła część stanowiska (ryc. 2). Osada leży nieco ponad 2 km na południowy zachód od grodziska w Proboszczewicach i jest widoczna z wału tego grodziska.

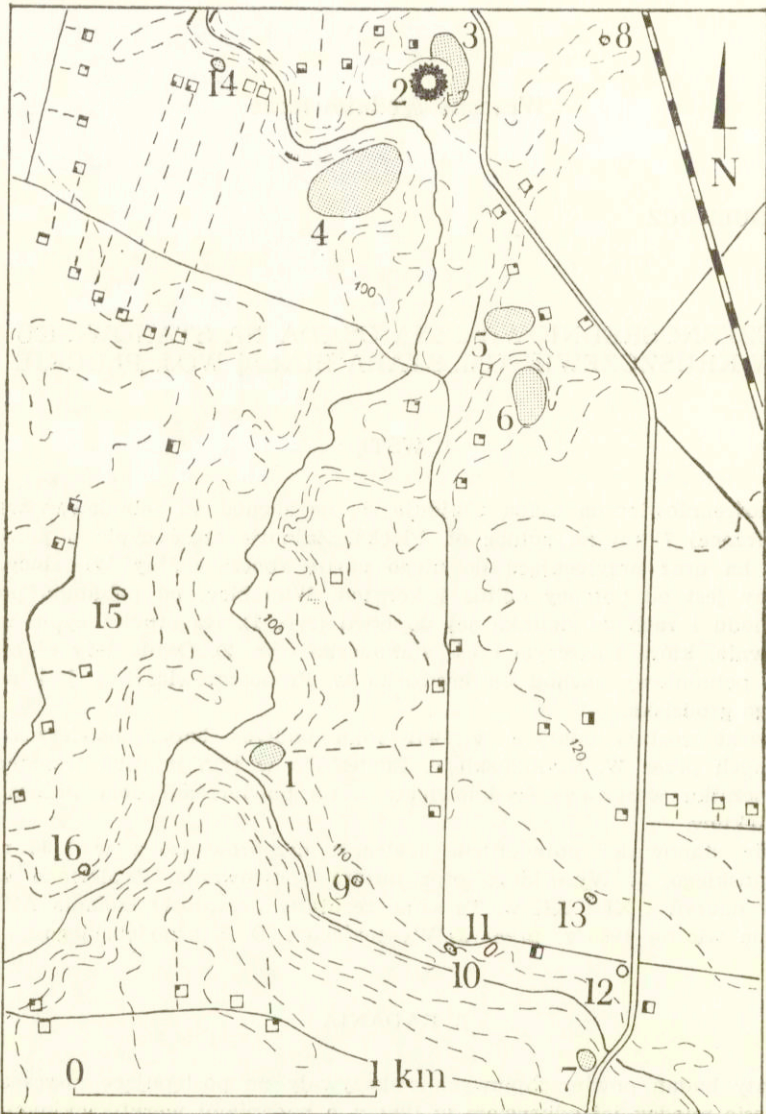
Stanowisko zostało odkryte w 1961 roku podczas badań powierzchniowych prowadzonych przez W. Szymańskiego. Znalaziono w tym miejscu fragmenty naczyń z początku wczesnego średniowiecza a na powierzchni pola widoczne były zarysy obiektów.

Istnienie stanowiska potwierdziła lustracja przeprowadzona w 1986 r. przez W. Szymańskiego, J. Wysockiego oraz autora opracowania. Znalaziono wówczas fragmenty naczyń z XI i XII w. Te same rezultaty przyniosły badania AZP przeprowadzone wiosną 1986 r. przez J. Wysockiego i D. Krasnodębskiego.

2. BADANIA

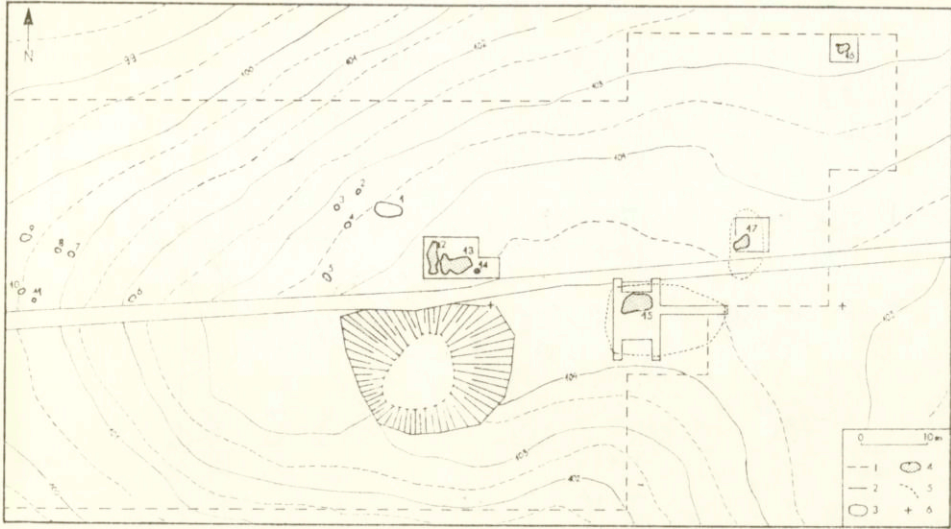
Rezultaty badań powierzchniowych wskazywały na postępujące niszczenie osady w okresie między jej odkryciem w 1961 r. a badaniami weryfikacyjnymi lat 80. Dlatego zdecydowano się na wstępne rozpoznanie stanowiska przy pomocy wierceń. Zastosowano w tym celu metodę sztycowania opracowaną i wypróbowaną w Wyszogrodzie¹. W październiku 1987 roku w Kruszczewie zastosowano ją z modyfikacją polegającą na wbijaniu sztycy co 2 m na całym terenie osady. Reper służący do nałożenia siatki znajdował się na północno-wschodnim skraju żwirowni (ryc. 2). Na obszarze ponad 8000 m² wykonano około 3000 odwiertów stwierdzając, że większa część cypla jest pozbawiona śladów osadnictwa. Obecność warstwy

¹ W. Brzeziński, M. Dulinicz, Z. Kobyliński, B. Lichy, W. A. Moszczyński, *Rozpoznawanie stanowisk osadniczych metodą reprezentacyjną: badania w Wyszogrodzie, woj. płockie, stan. 2A*, Spraw. Arch., t. 37: 1985, s. 252–268.

Rys. 1. Stanowiska wczesnośredniowieczne w regionie Proboszczewice-Kruszczewo: 1 — Kruszczevo, st. 1; 2 — Proboszczewice, st. 1 — grodzisko; 3 — Proboszczewice, st. 2; 4 — Proboszczewice, st. 12; 5 — Proboszczewice, st. 14; 6 — Proboszczewice, st. 15; 7 — Bronowo Kmiecie, st. 1; 8 — Proboszczewice st. 16; 9 — Kruszczevo, st. 5; 10 — Kruszczevo, st. 6; 11 — Kruszczevo, st. 7; 12 — Kruszczevo, st. 9, 13 — Kruszczevo, st. 10; 14 — Proboszczewice, st. 11; 15 — Dziarnowo, st. 2; 16 — Dziarnowo, st. 4

Abb. 1. Frühmittelalterliche Fundplätze im Proboszczewice-Kruszczewo-Gebiet: 1 — Kruszczevo, Fpl. 1; 2 — Proboszczewice, Fpl. 1 — Burgwall; 3 — Proboszczewice, Fpl. 2; 4 — Proboszczewice, Fpl. 12; 5 — Proboszczewice, Fpl. 14; 6 — Proboszczewice, Fpl. 15; 7 — Bronowo Kmiecie, Fpl. 1; 8 — Proboszczewice Fpl. 16; 9 — Kruszczevo, Fpl. 5; 10 — Kruszczevo, Fpl. 6; 11 — Kruszczevo, Fpl. 7; 12 — Kruszczevo, Fpl. 9, 13 — Kruszczevo, Fpl. 10; 14 — Proboszczewice, Fpl. 11; 15 — Dziarnowo, Fpl. 2; 16 — Dziarnowo, Fpl. 4

Ryc. 2. Kruszczevo, st. 1, woj. płockie. Plan warstwicowy osady z naniesionymi wykopami i obiektami:

1 — obszar rozpoznany wierceniami; 2 — wykopy; 3 — obiekty zniszczone i ich numery; 4 — obiekty badane i ich numery; 5 — zasięg ciągłej warstwy kulturowej; 6 — punkty stałe

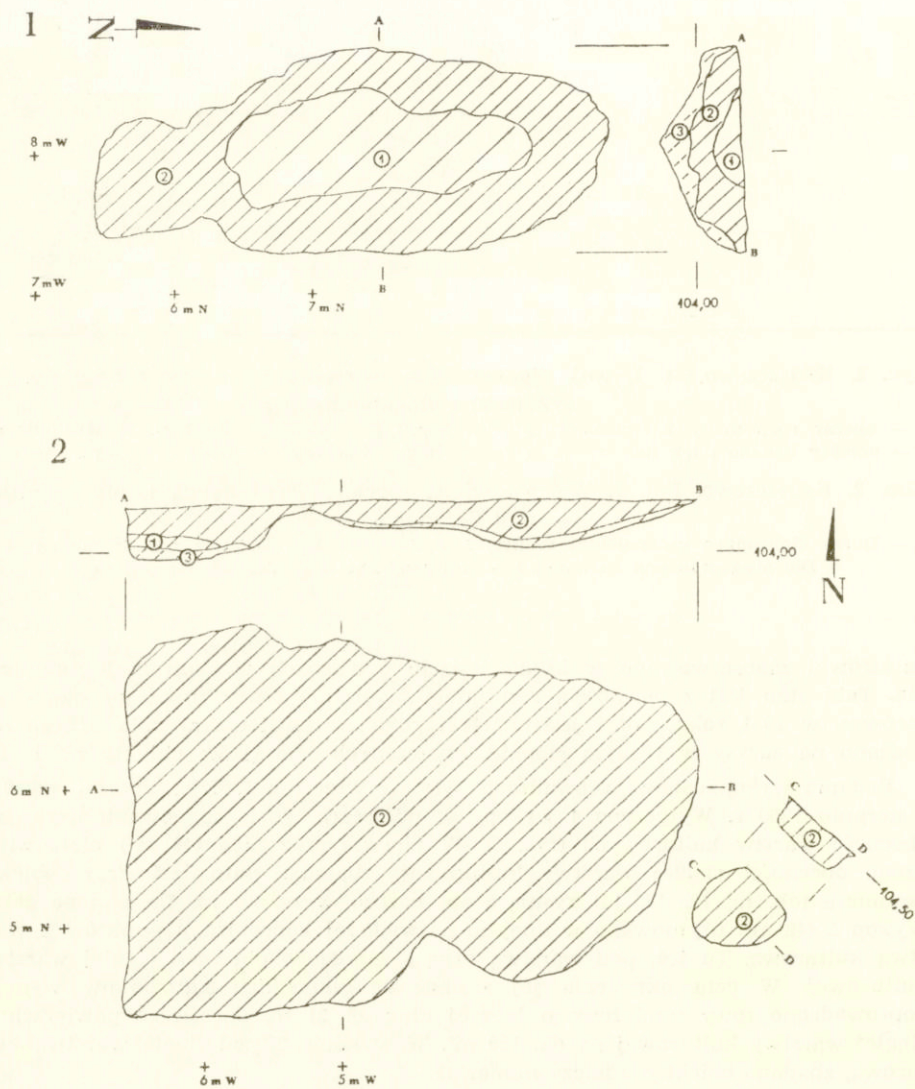
Abb. 2. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiwodschaft Plock. Höhenlinienplan mit Schnitten und Befunden:

1 — Durch Bohrungen untersuchtes Gebiet; 2 — Schnitte; 3 — Befunde mit Störungen; 4 — Die ausgegrabenen Befunde; 5 — Kulturschicht; 6 — Vermessungspunkte

kulturowej zaobserwowano w kilkudziesięciu odwiertach w centralnej części cypla. Taki stan jest z pewnością rezultatem niszczenia osady przez głęboką orkę; zarówno w 1961 roku, jak i jesienią 1987 roku na powierzchni pola ornego natrafiono na zarysy w różnym stopniu zniszczonych jam (1987: obiekty nr 1–11).

Badania wykopaliskowe prowadzone były we wrześniu 1987 r., wrześniu 1988 r. i sierpniu 1989 r. Wytyczono 4 wykopy w miejscach, gdzie sondowanie wykazało obecność warstw kulturowych (ryc. 2). W pierwszym z nich (40 m²) nie stwierdzono obecności ciągłej warstwy kulturowej, zbadano natomiast trzy obiekty osadnicze (ob. nr 12, 13, 14) rysujące się bardzo wyraźnie na tle żółtego calca. Wykop 2 (42 m²) usytuowano w miejscu największej koncentracji punktów z warstwą kulturową. Tu też, pod warstwą orną stwierdzono obecność ciągłej warstwy kulturowej. W celu określenia jej zasięgu ze wszystkich narożników wykopu poprowadzono rowy sondażowe o łącznej długości 21 m, określając powierzchnię ciągłej warstwy kulturowej na ok. 120 m². W wykopie 2, pod ciągłą warstwą kulturową, zbadano obiekt osadniczy numer 15.

W wykopie 3 (20 m²), usytuowanym na północ od drogi biegnącej przez teren osady, zbadano, również pod ciągłą warstwą kulturową, obiekt oznaczony numerem 17, a w wykopie 4 (9 m²) wytyczonym na północno-wschodniej peryferii osady, jamę nr 16.

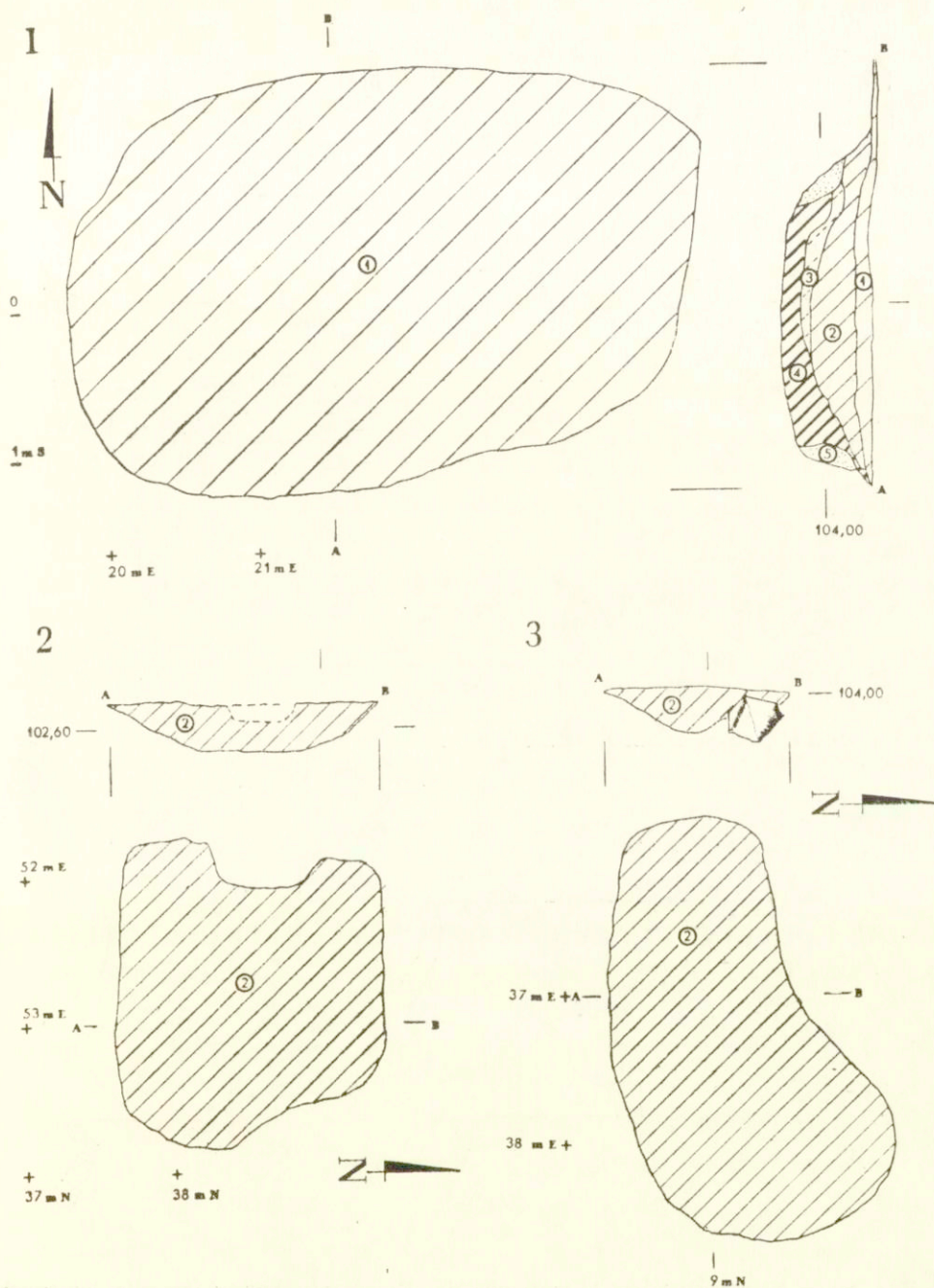

Ryc. 3. Kruszczewo, st. 1, woj. płockie. Plany i profile obiektów:

1 — obiekt 12; 2 — obiekty 13 i 14

Abb. 3. Kruszczewo, Fpl. 1, Woiewodschaft Płock. Grundrisse und Profilzeichnungen:

1 — Befund 12; 2 — Befunde 13 und 14

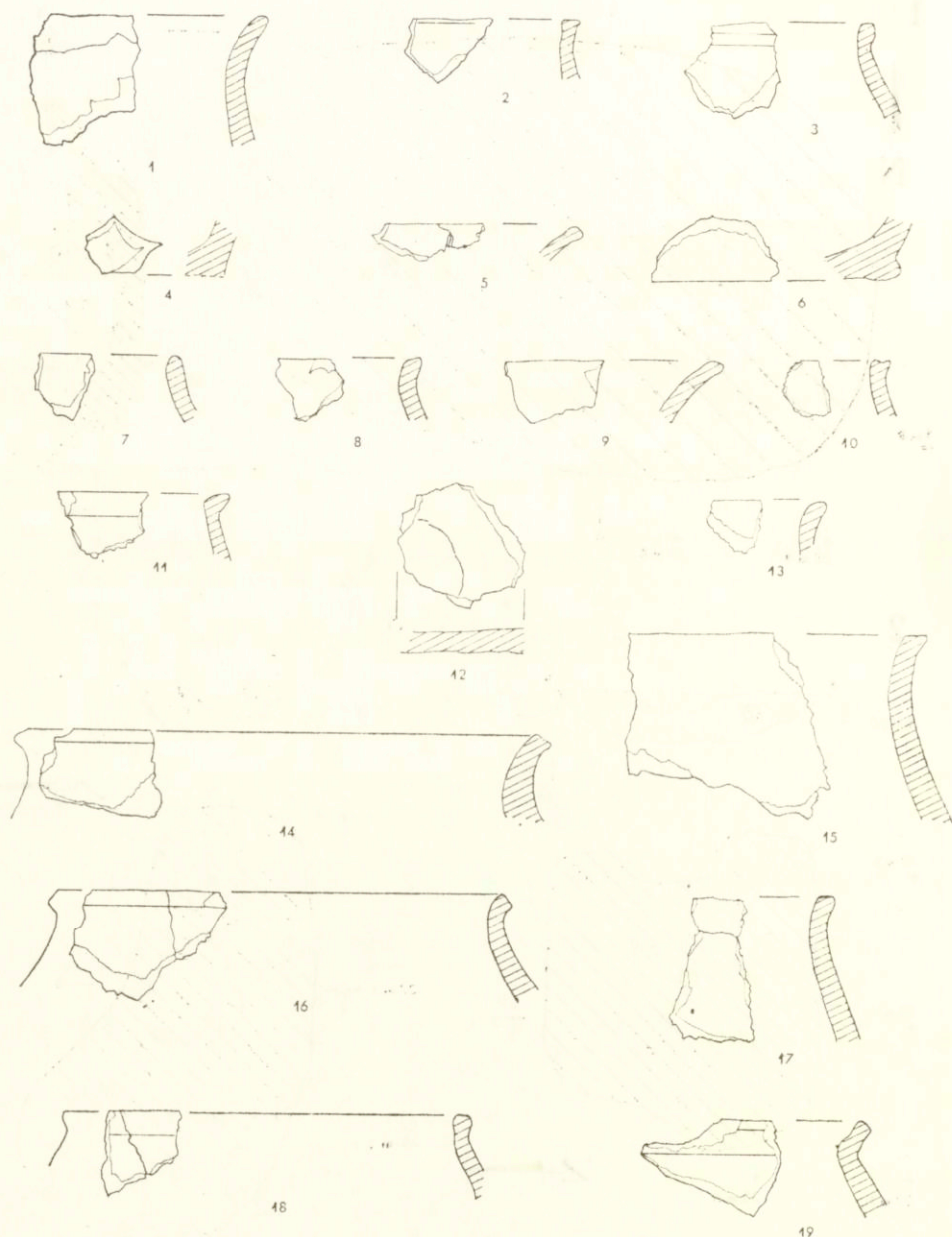

Ryc. 4. Kruszczevo, st. 1, woj. płockie. Plany i profile obiektów:

1 — obiekt 15; 2 — obiekt 16; 3 — obiekt 17

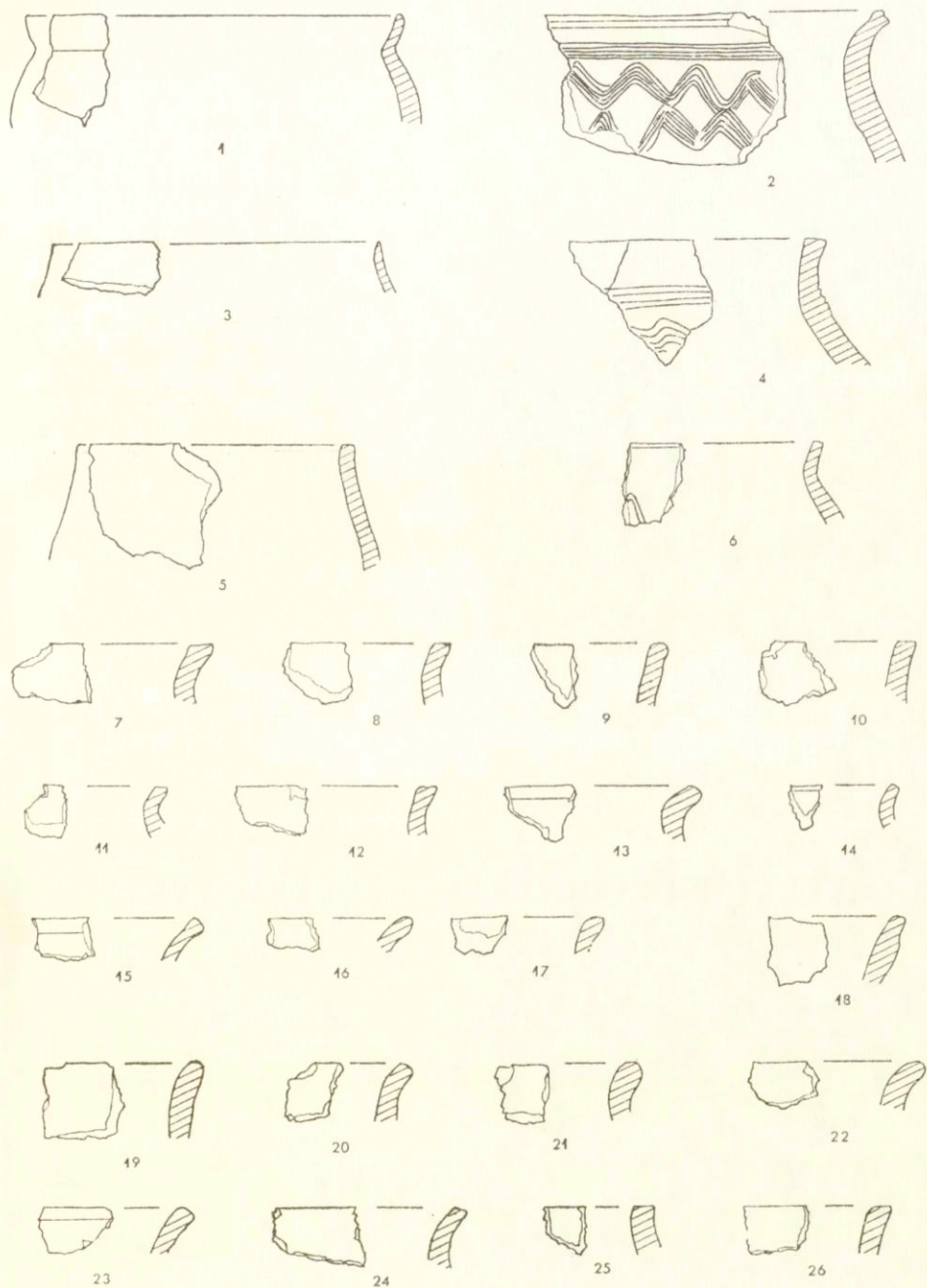
Abb. 4. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiewodschaft Płock. Grundrisse und Profilzeichnungen:

1 — Befund 15; 2 — Befund 16; 3 — Befund 17

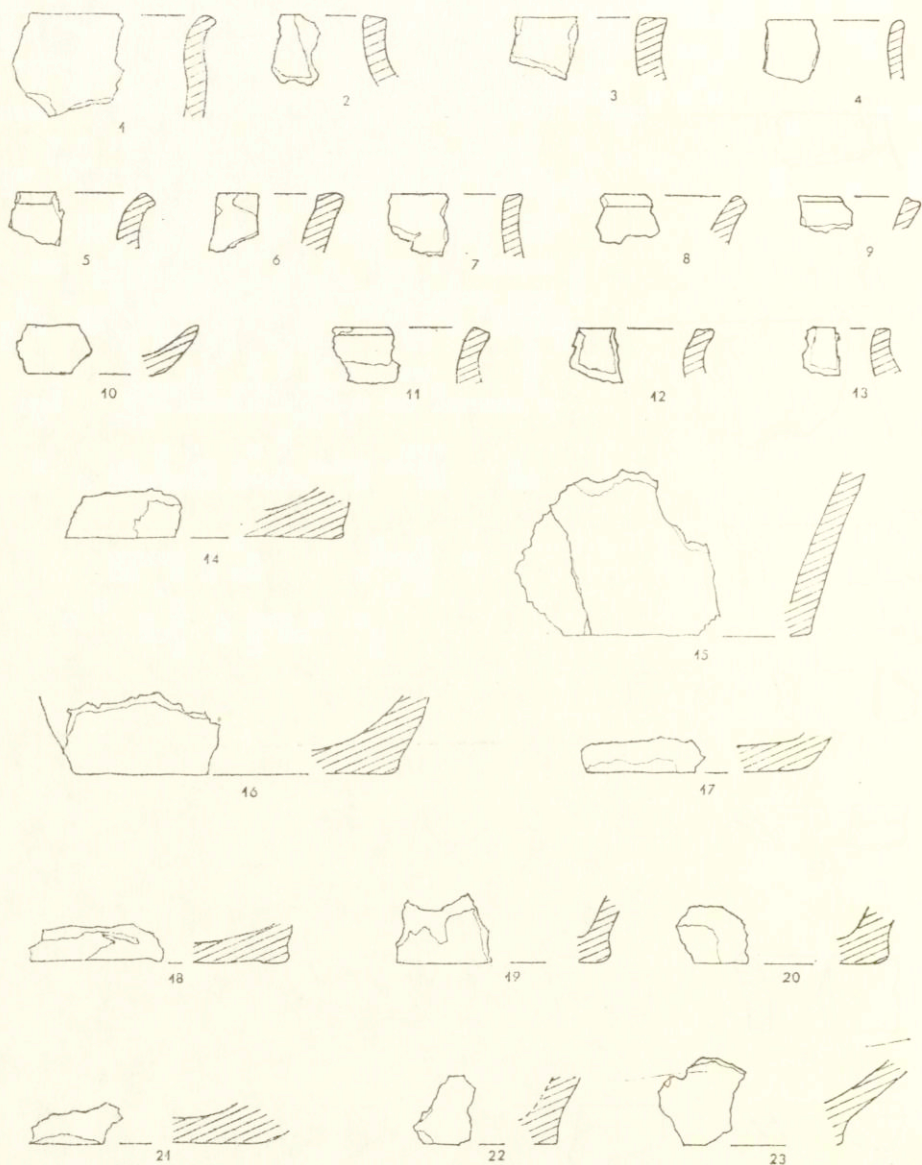
Ryc. 5. — Kruszczewo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych:
 1 — ob. 1; 2—6 ob. — 12; 7—12 — ob. 13; 13 — ob. 14; 14—19 — ciągła warstwa kulturowa.
 Skala 1:3

Abb. 5. Kruszczewo, Fpl. 1, Woiewodschaft Płock. Fragmente von handgemachten
 Gefäßen:
 1 — Befund 1; 2—6 — Befund 12; 7—12 — Befund 13; 13 — Befund 14; 14—19 — Kulturschicht.
 M. 1:3

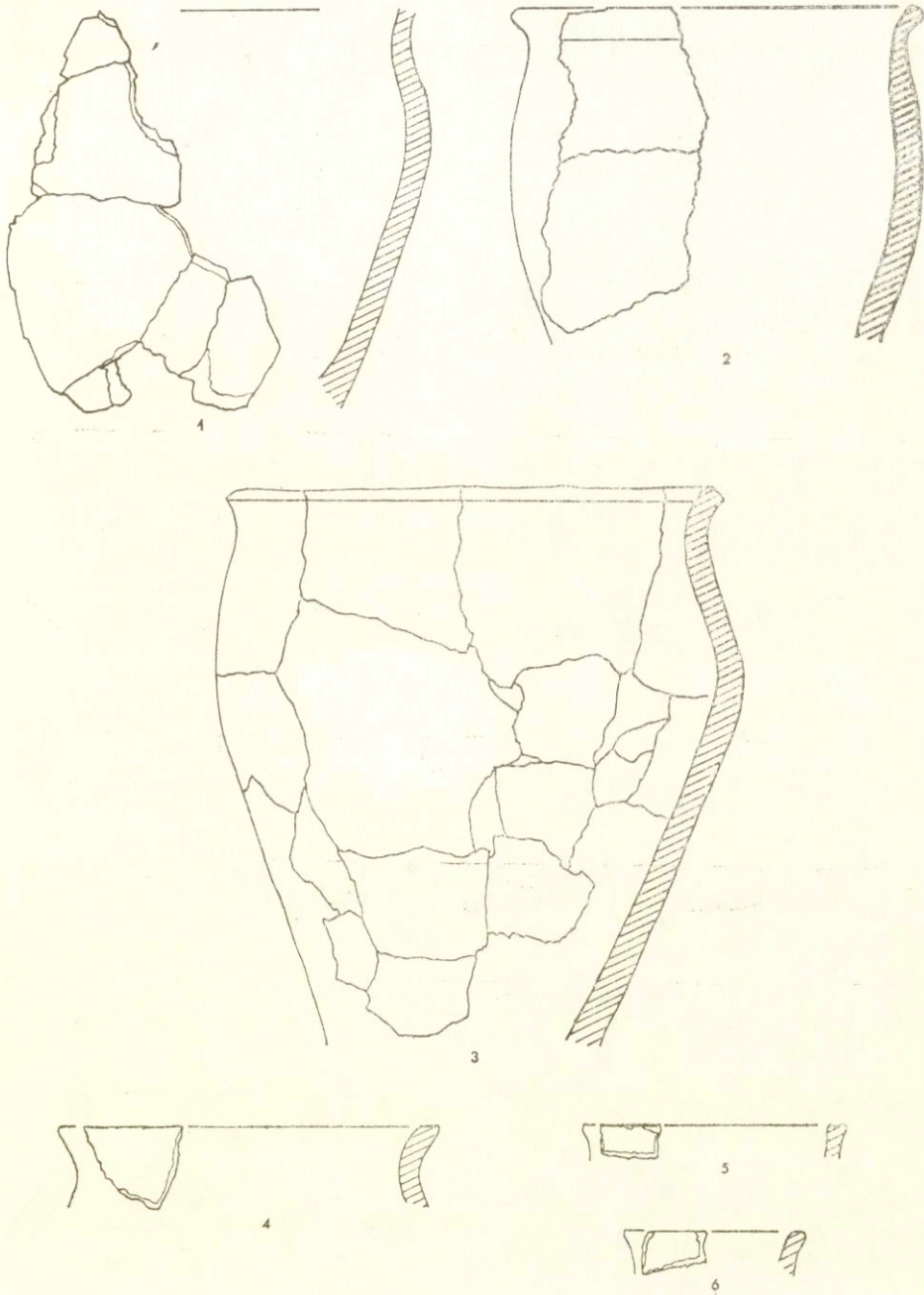
Ryc. 6. Kruszczevo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych z ciągłej warstwy kulturowej. Skala 1:3

Abb. 6. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiewodschaft Plock. Fragmente von handgemachten Gefäßen aus der Kulturschicht. M. 1:3

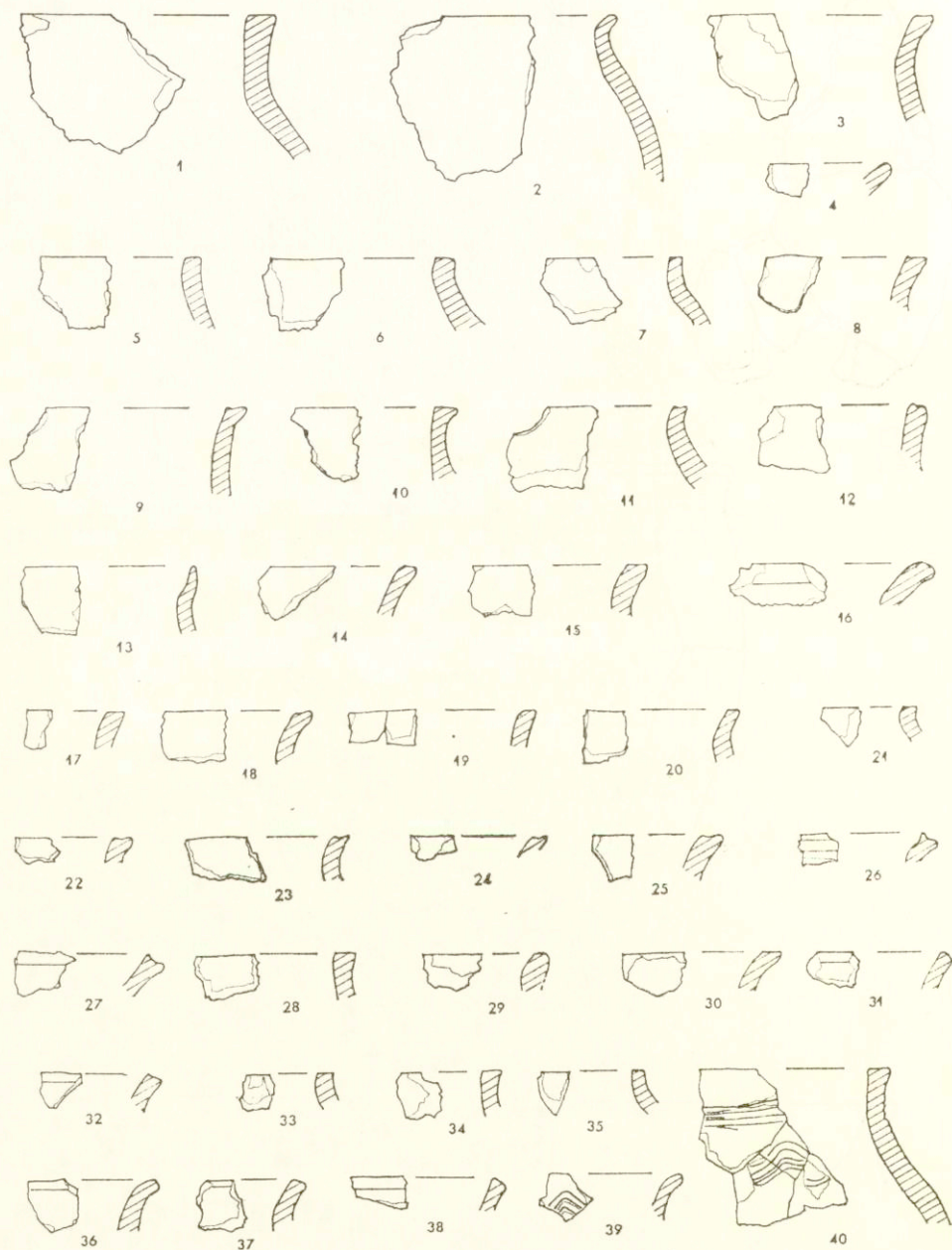
Ryc. 7. Kruszczewo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych z ciągłej warstwy kulturowej. Skala 1:3

Abb. 7. Kruszczewo, Fpl. 1, Woiewodschaft Plock. Fragmente von handgemachten Gefäßen aus der Kulturschicht. M. 1:3

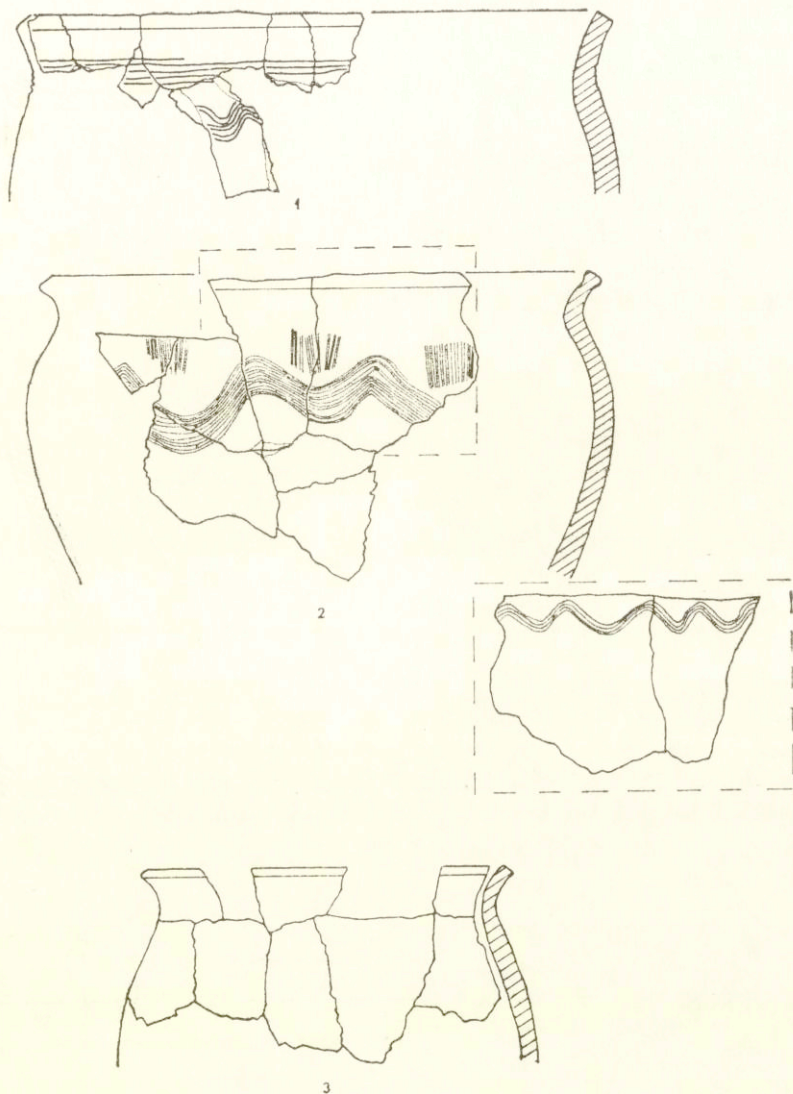
Ryc. 8. Kruszczevo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych.
1 ciągła warstwa kulturowa; 2—6 ob. 15. Skala 1:3

Abb. 8. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiewodschaft Płock. 1. Kulturschicht; 2—6. Befund 15.
M. 1:3

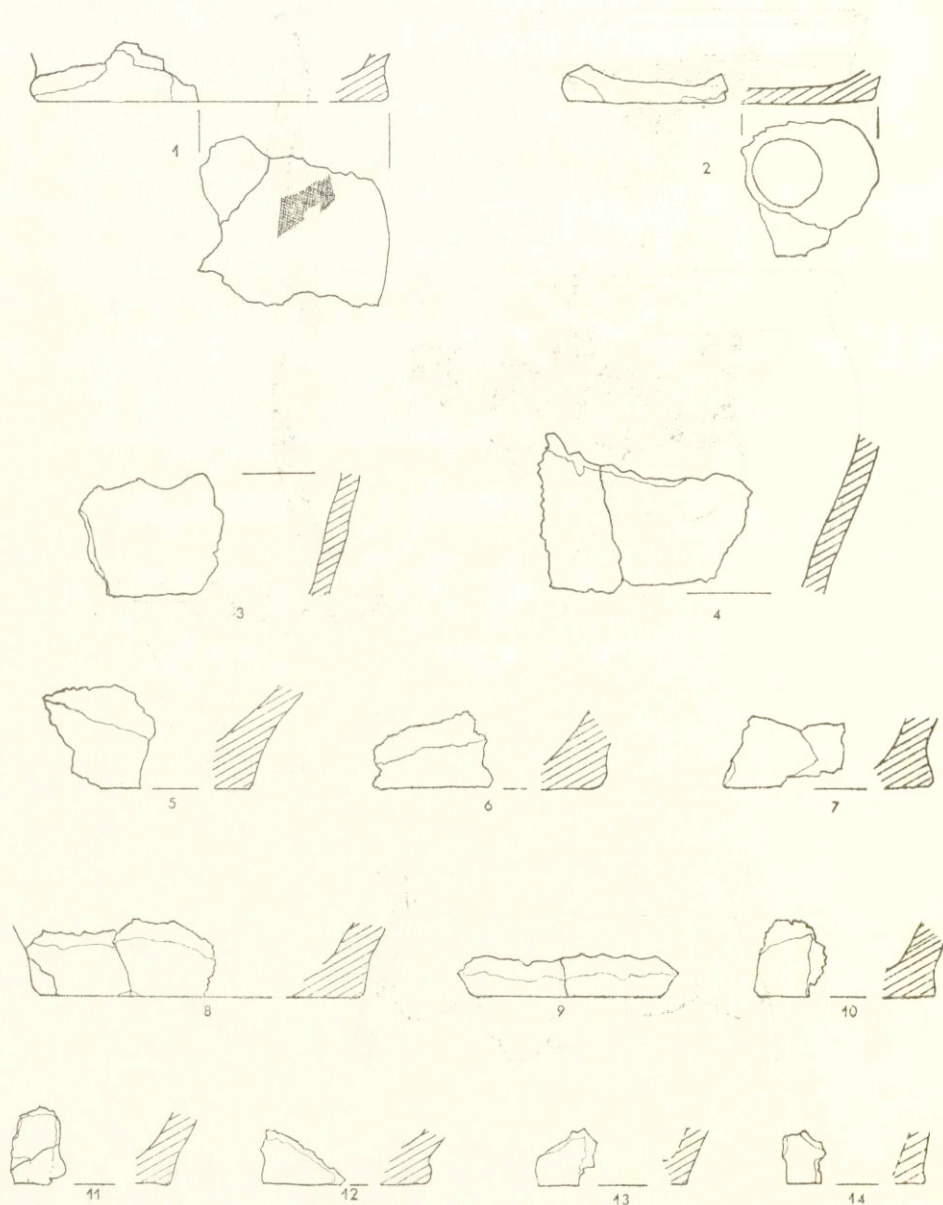
Ryc. 9. Kruszczewo, st. 1, woj. plockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych z ob. 15. Skala 1:3

Abb. 9. Kruszczewo, Fpl. 1, Woiewodschaft Plock. Fragmente von handgemachten Gefäßen aus dem Befund 15. M. 1:3

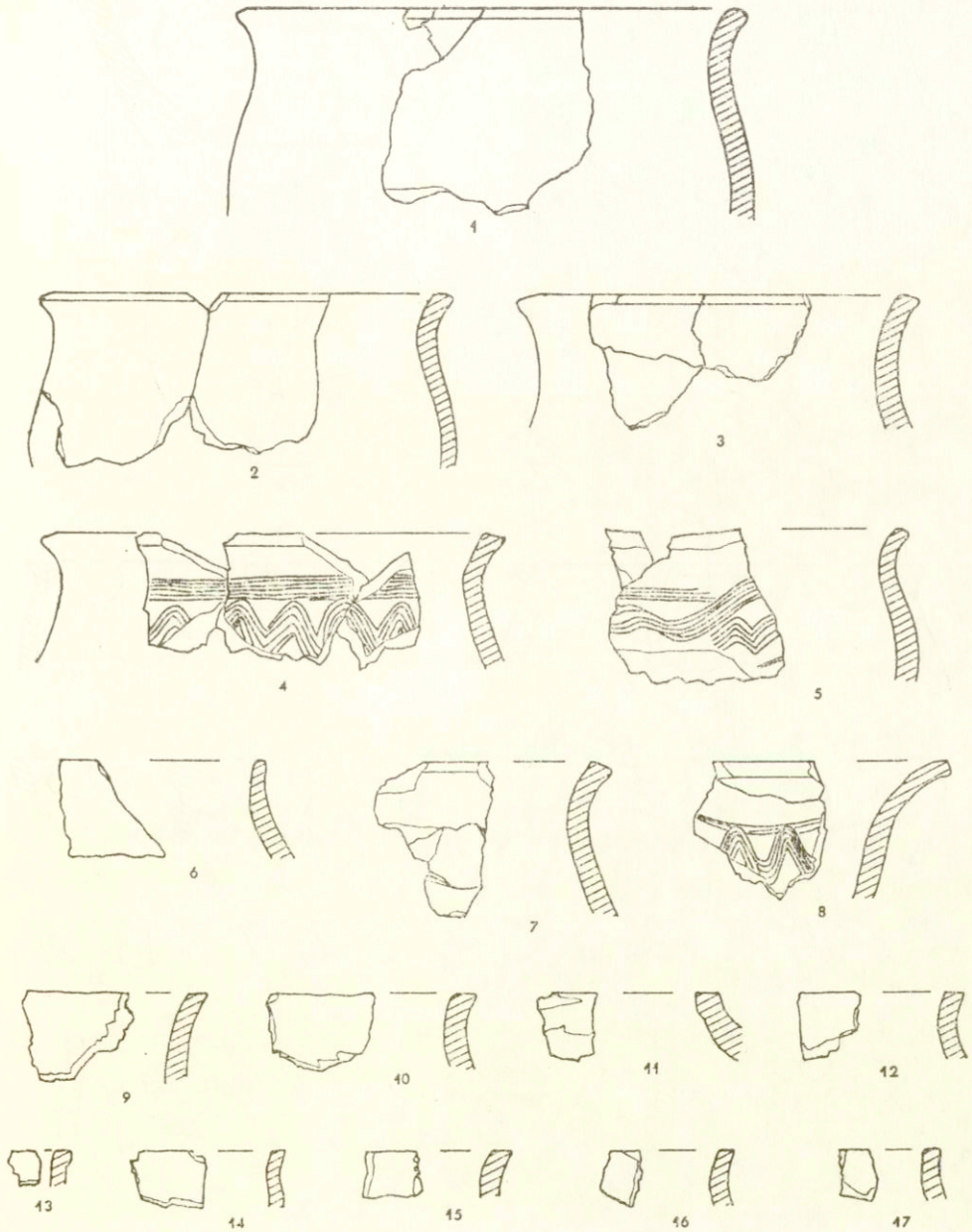
Ryc. 10. Kruszczevo, st. 1, woj. plockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych z ob. 15. Skala 1:3

Abb. 10. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiewodschaft Plock. Fragmente von handgemachten Gefäßen aus dem Befund 15. M. 1:3

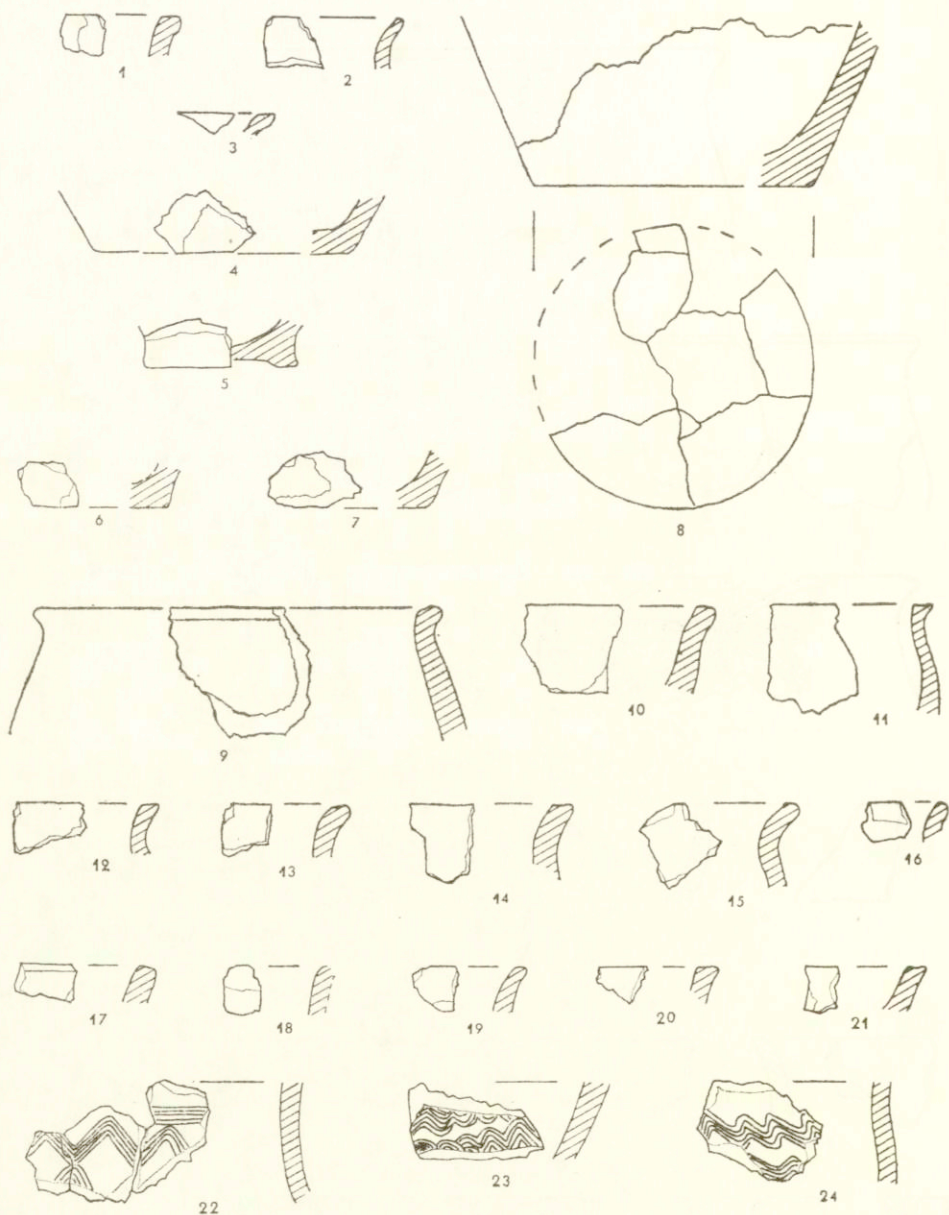
Ryc. 11. Kruszczewo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych z ob. 15. Skala 1:3

Abb. 11. Kruszczewo, Fpl. 1, Woiwodschaft Płock. Fragmente von handgemachten Gefäßen aus dem Befund 15. M. 1:3

Ryc. 12. Kruszczewo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych z ob. 16. Skala 1:3

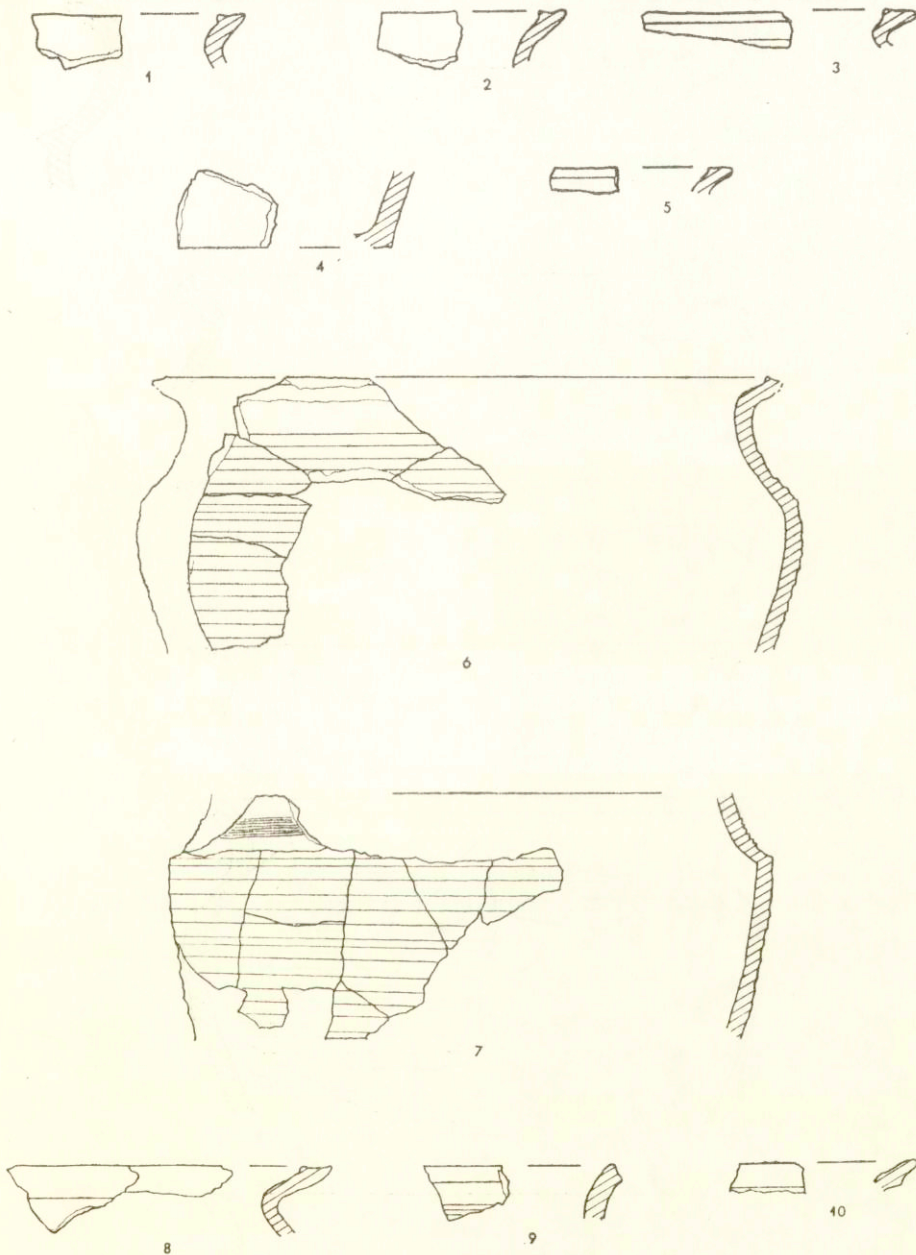
Abb. 12. Kruszczewo, Fpl. 1, Woiwodschaft Płock. Fragmente von handgemachten Gefäßen aus dem Befund 16. M. 1:3

Ryc. 13. Kruszczevo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń ręcznie lepionych:
1—5 — ob. 16; 6—24 — ob. 17. Skala 1:3

Abb. 13. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiewodschaft Plock. Fragmente von handgemachten
Gefäßen:

1—5 — Befund 16; 6—24 — Befund 17. M. 1:3

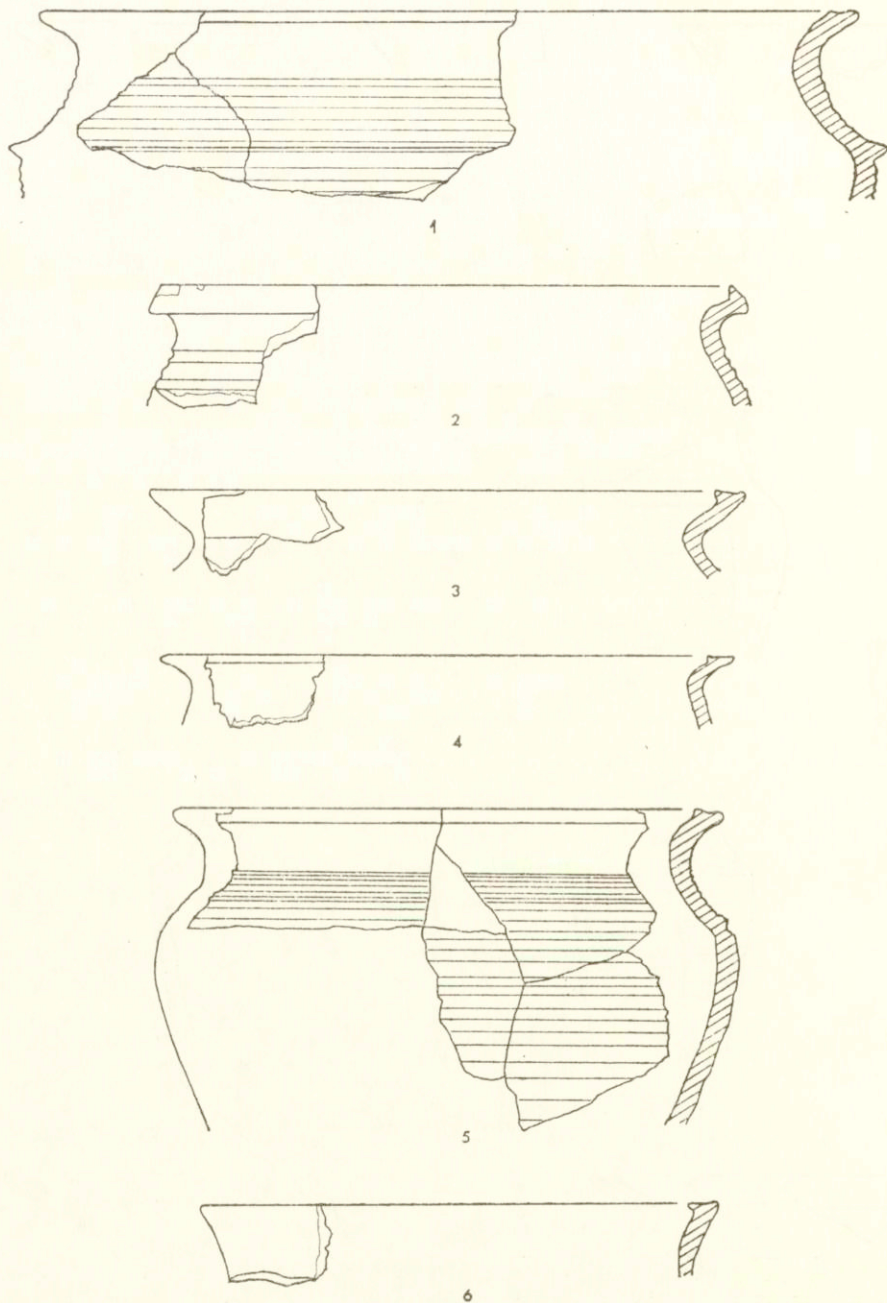

Ryc. 14. Kruszczevo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń silnie formująco obtaczanych:

1 — ob. 4; 2 — ob. 5; 3 — ob. 7; 4 — ob. 10; 5—10 — ob. 12. Skala 1:3

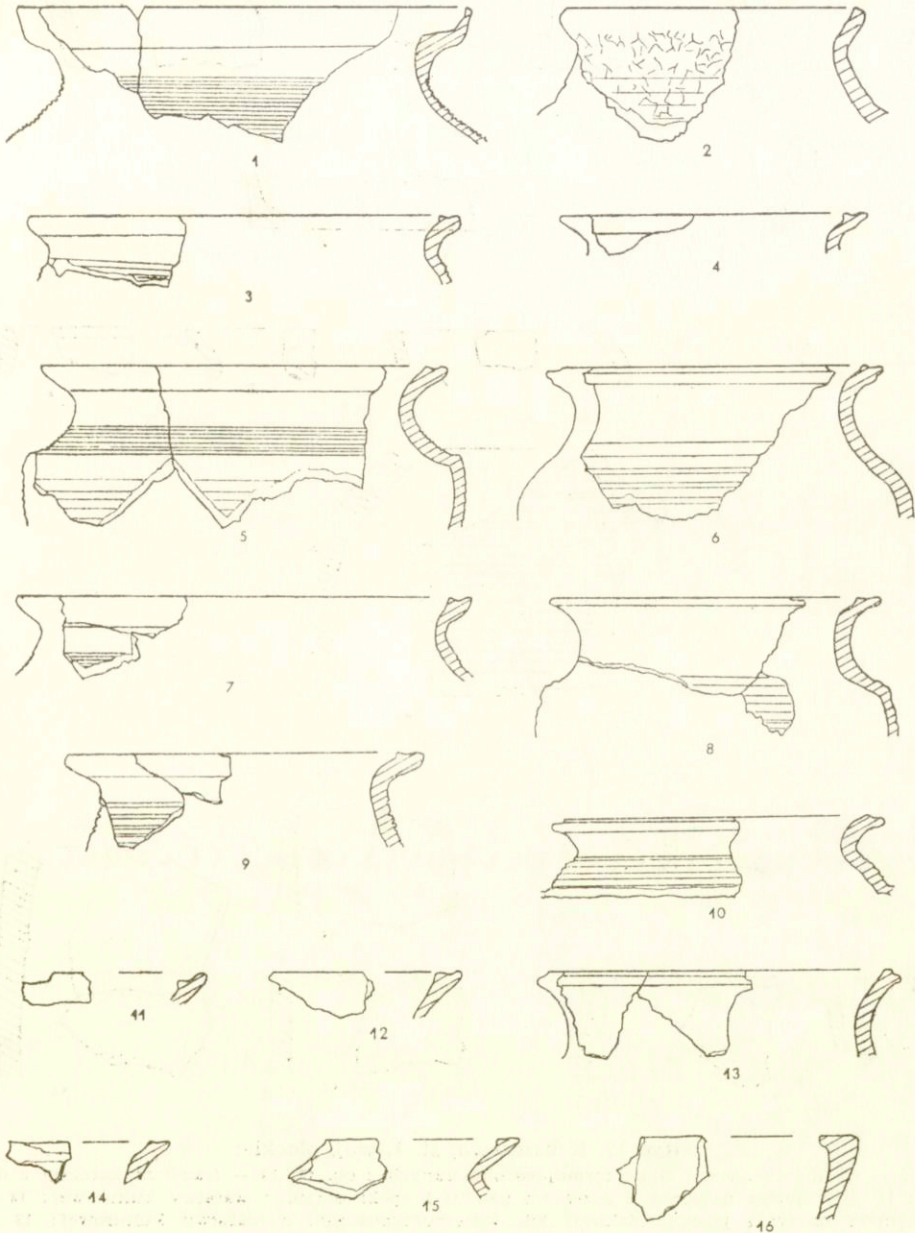
Abb. 14. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiewodschaft Plock. Fragmente von auf der schnell rotierenden Töpferscheibe nachgedrehten Gefäßen:

1 — Befund 4; 2 — Befund 5; 3 — Befund 7; 4 — Befund 10; 5—10 — Befund 12. M. 1:3

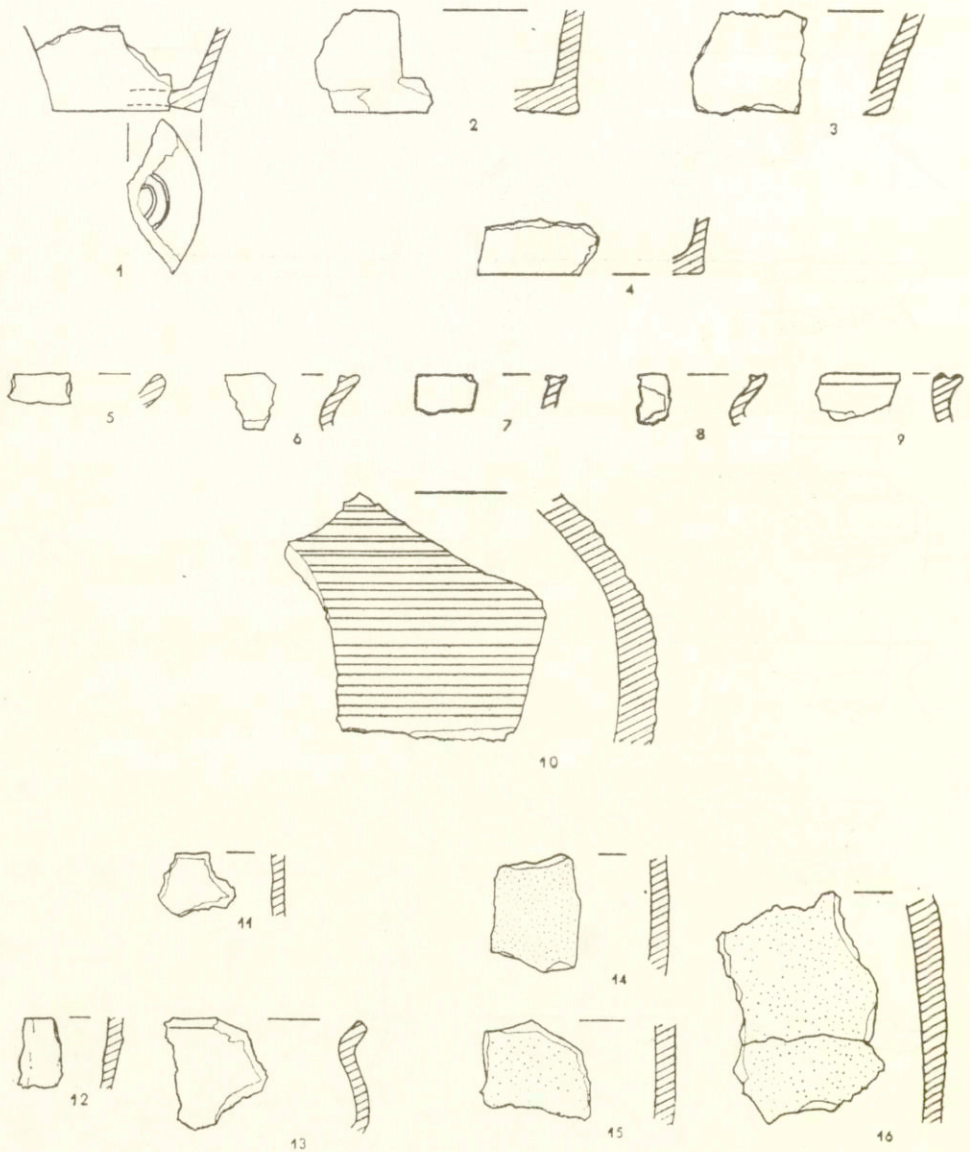
Ryc. 15. Kruszczewo, st. 1, woj. płockie. Fragmenty naczyń silnie formująco obtaczanych z ob. 13. Skala 1:3

Abb. 15. Kruszczewo, Fpl. 1, Woiewodschaft Płock. Fragmente von auf der schnell rotierenden Töpferscheibe nachgedrehten Gefäßen aus dem Befund 13. M. 1:3

Ryc. 16. Kruszczevo, st. 1, woj. plockie. Fragmenty naczyń silnie formująco obtaczanych z ob. 13. Skala 1:3

Abb. 16. Kruszczevo, Fpl. 1, Woiewodschaft Plock. Fragmente von auf der schnell rotierenden Töpferscheibe nachgedrehten Gefäßen aus dem Befund 13. M. 1:3

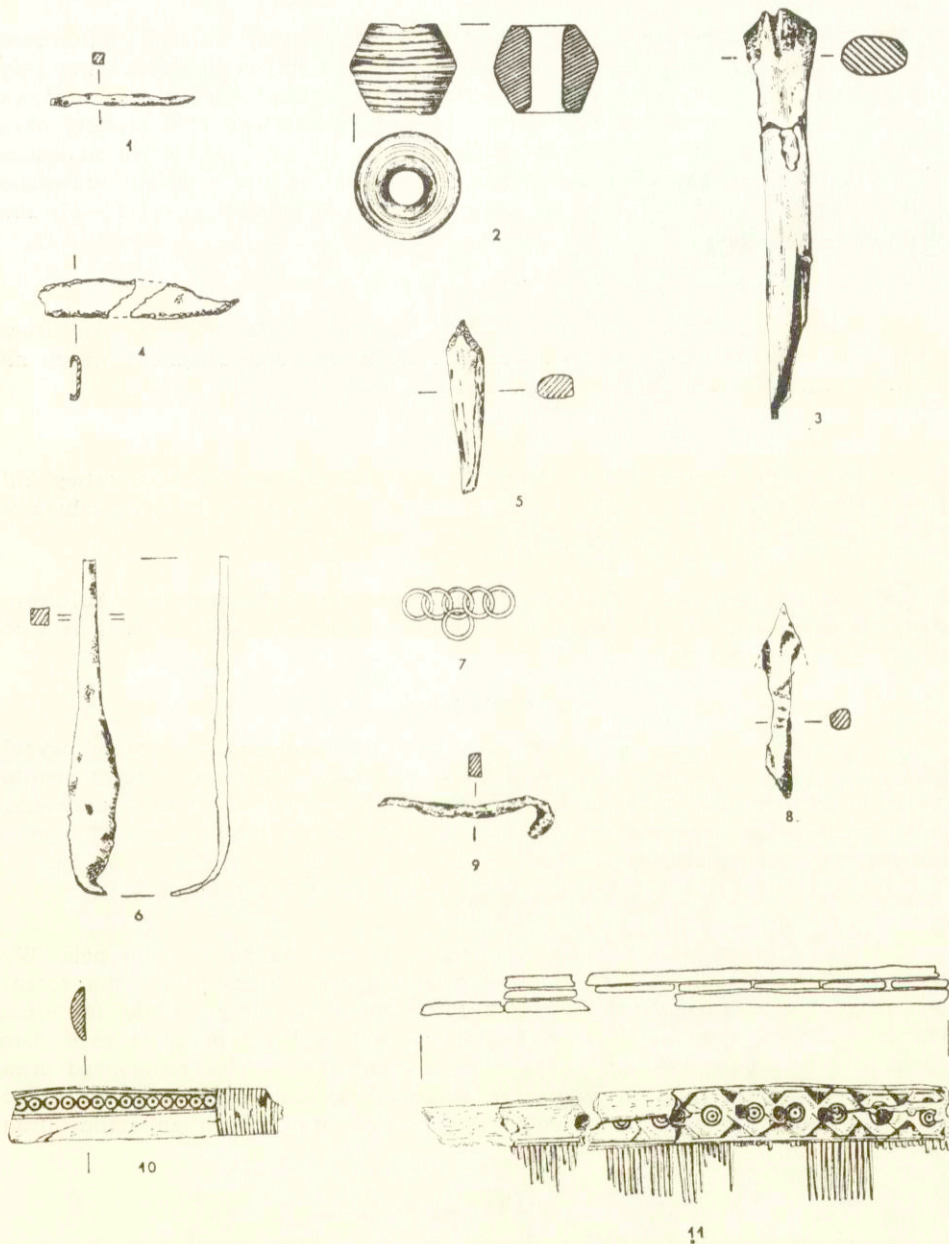

Ryc 17. Kruszczewo, st. 1, woj. płockie:

1-9 — fragmenty naczyń silnie formująco obtaczanych z ob. 13; 10 — fragment korcagi z ob. 13; 11 — fragment naczynia z przelomu neolitu i epoki brązu, z warstwy kulturowej; 12 — fragment naczynia poznałateńskiego lub wczesnorzymskiego, z warstwy kulturowej; 13 — brzeg naczynia wczesnorzymskiego z ob. 15; 14-16 — brzuśce naczyń kultury grobów kłozowych. Skala 1:3

Abb. 17. Kruszczewo, Fpl. 1. Woiwodschaft Plock:

1-9 — Fragmente von auf der schnell rotierenden Töpferscheibe nachgedrehten Gefäßen aus dem Befund 13; 10 — Fragment einer Amphore (Korcaga) aus dem Befund 13; 11 — neolithisches oder bronzezeitliches Gefäßfragment aus der Kulturschicht; 12 — spätlatene- oder frühkaiserzeitliches Gefäßfragment aus der Kulturschicht; 13 — frühkaiserzeitliches Gefäßfragment aus dem Befund 15; 14-16 — Gefäßfragmente der Glockengräberkultur. M. 1:3

Ryc. 18. Kruszczevo, st. 1, woj. łódzkie. Zabytki wydzielone:
 1 — humus; 2, 4 — ciągła warstwa kulturowa; 3 — ob. 15; 5-8 — ob. 16; 9, 11 — ob. 13;
 10 — ob. 8. Skala 1:2

Abb. 18. Kruszczevo, Fpl. 1. Woiewodschaft Łódz. Kleinfunde:
 1 — Humus; 2-4 — Kulturschicht; 3 — Befund 15; 5-8 — Befund 16; 9-11 — Befund 13;
 10 — Befund B. M. 1:2

3. CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW OSADNICZYCH

Na terenie osady odkryto 17 obiektów i pięć ciągłej warstwy kulturowej. Jedenaście jam uchwycono tuż przed ich ostatecznym zniszczeniem. Zdołano jedynie zlokalizować je na planie osady, wykreślić przybliżone zarysy oraz uratować resztki materiału zabytkowego (ryc. 5:1, 14:1—4), niemożliwe było niestety określenie funkcji i chronologii tych obiektów. Jedynie obiekt 8, w którym znaleziono fragment zdobionej okładziny grzebienia (ryc. 18:10), można z dużym prawdopodobieństwem datować na okres XI—XII w. Pozostałe obiekty (nr-y: 12—17) zbadać systematycznie.

Obiekt 1

Zniszczony przez orkę. Na powierzchni widoczna była warstwa kulturowa obiektu o wymiarach 3 m na 1,5 m. Z jej resztek wydobyto fragment brzegu naczynia ręcznie lepionego, górą obtaczanego (ryc. 5:1).

Obiekt 2

Zniszczony przez orkę. Na powierzchni pola rysowała się plama warstwy kulturowej o wymiarach 80 na 60 cm. W obiekcie nie znaleziono żadnych zabytków.

Obiekt 3

Zniszczony przez orkę. Na powierzchni widoczna była warstwa kulturowa o wymiarach 100 na 70 cm. Zawartość zniszczonej jamy stanowiły przepalone i popękane kamienie granitowe.

Obiekt 4

Zniszczony przez orkę. Na powierzchni pola zlokalizowano pozostałości wypełniska obiektu (110 na 70 cm). Znaleziono w nim dwa fragmenty naczyń: profilowany brzeg naczynia silnie formująco obtaczanego (ryc. 14:1) oraz przydenny fragment brzuśca naczynia całkowicie silnie formująco obtaczanego, zdobionego poziomymi, płytkimi żłóbkami.

Obiekt 5

Zniszczony przez orkę. Ciemna warstwa kulturowa na powierzchni pola. Wymiary: 160 na 80 cm. Zawartość zabytkowa: fragment brzuśca naczynia ręcznie lepionego, bez śladów obtaczania oraz 10 fragmentów naczyń silnie formująco obtaczanych a w tym: profilowany i silnie wychylony brzeg naczynia ze śladami spalenizny od wewnątrz (ryc. 14:2), część obtaczanego brzuśca zdobionego ornamentem falistym, 6 fragmentów naczyń obtaczanych, zdobionych ornamentem poziomych żłóbków, fragment niezdobionego brzuśca oraz mocno zniszczony fragment naczynia.

Obiekt 6

Zniszczony przez orkę. Plama ciemnej ziemi na powierzchni pola. Wymiary: 90 na 80 cm. Bez zabytków.

Obiekt 7

Zniszczony przez orkę. Wymiary widocznej na powierzchni warstwy kulturowej: 110 na 60 cm. Zawartość: przepalone kamienie granitowe; trzy fragmenty naczyń: profilowany brzeg naczynia obtaczanego silnie formująco (ryc. 14:3), niezdobiony brzusiec słabo obtaczany oraz część przydenna ze śladami zagładzania.

Obiekt 8

Zniszczony przez orkę. Na powierzchni pola plama o wymiarach 80 na 50 cm. Zawartość: fragment okładziny grzebienia rogowego zdobionej ornamentem oczkowym i żłobkami (ryc. 18:10).

Obiekt 9

Zniszczony przez orkę. Plama ciemnej ziemi o wymiarach 150 na 70 cm. Zawartość: 4 fragmenty naczyń, w tym: brzusiec ręcznie lepiony z bardzo słabymi śladami obtaczania, dwie części przydenne naczyń całkowicie obtaczanych oraz fragment obtaczanego, niezdobionego brzuśca.

Obiekt 10

Zniszczony przez orkę. Plama ciemnej ziemi na powierzchni pola. Wymiary: 80 na 50 cm. Zawartość: fragment dna ręcznie lepionego, z drobnoziarnistą domieszką, bez śladów obtaczania.

Obiekt 11

Zniszczony przez orkę. Plama ciemnej ziemi na powierzchni pola. Wymiary: 70 na 40 cm. Bez zabytków.

Obiekt 12 (ryc. 3.1)

Owalna jama o wymiarach 370 × 144 cm i maksymalnej głębokości 60 cm, zorientowana wzdłuż osi N—S. Wypełnisko jamy tworzyły trzy warstwy kulturowe (ryc. 3.1).

Warstwę 1, zalegającą w centralnej części obiektu, tworzyła jasnobrażowo-pomarańczowa ziemia o maksymalnej miąższości 20 cm. Poza jednym fragmentem nieornamentowanego brzuśca warstwa pozbawiona była jakiegokolwiek zawartości zabytkowej.

Warstwa 2 wypełniała większą część zagłębienia. Jej wymiary: 370 na 144 cm, maksymalna miąższość — 38 cm. Czarna, przesycona spalenizną warstwa zawierała 60 fragmentów naczyń (tabela 2) oraz 5 fragmentów kości zwierzęcych i około 2 kg polepy. W warstwie znajdowała się także niewielka bryłka żuźla żelaznego oraz odłupek krzemieny. Większość fragmentów pochodzi z naczyń całkowicie silnie formująco obtaczanych (ryc. 14:5, 6, 9, 10). Niemal wszystkie fragmenty naczyń tej grupy są zdobione żłobkami.

Warstwa 3 zalegała tylko w głębszej, północnej części jamy. W płytkiej, południowej części obiektu z calcem stykała się bezpośrednio warstwa 2. Warstwa 3 barwą niewiele różniła się od żółto-brązowego calca, zawierała jednak minimalną przymieszkę drobin spalenizny oraz 7 fragmentów ceramiki (ryc. 14:7, 8) i 11 fragmentów kości.

Obiekt 13 (ryc. 3.2)

Nieregularna w zarysie jama o maksymalnych wymiarach: 408 na 262 cm i maksymalnej głębokości 38 cm.

Górna część wypełniska tworzyła warstwa 1 — intensywnie czarna, z dużą ilością spalenizny, popękanych i przepalonych kamieni oraz polepy. Warstwa zawierała 215 fragmentów naczyń (tabela 2) oraz 73 kości zwierzęce. Znalaziono w niej także jednostronny, trójwarstwowy grzebień rogowy zdobiony bogatym ornamentem (ryc. 18:11) oraz żelazny kolec sprzączki do pasa (ryc. 18:9). Jedynie 44 fragmenty naczyń z warstwy były ręcznie lepione (ryc. 5:7—12, 14—19), pozostałe wykonano techniką silnie formującego obtaczania (ryc. 15, 16, 17).

Warstwa 1 była jedyną warstwą zalegającą na całej powierzchni obiektu. Po

jej zdjęciu można było stwierdzić, że obiekt dzieli się na części wschodnią i zachodnią, rozdzielone wyższym płatem calca (ryc. 3.2).

Warstwa 2 pokrywała dno obu części obiektu cienką, maksymalnie 10-centymetrową warstwą. Była barwy brązowo-żółto szarej, nie zawierała żadnych zażytków. Warstwę 3 tworzył niewielki płat żółto-brązowej ziemi leżący przy zachodniej ścianie obiektu pod warstwą 2. I ta warstwa pozbawiona była zawartości zabytkowej.

Zagłębienie tworzące wschodnią część obiektu 13 było nieregularne, natomiast wkop pod zachodnią część obiektu był niemal czworokątny, z wyraźnym narożnikiem południowo-zachodnim i dobrze zachowaną pionową zachodnią ścianką wysokości 34 cm. Można więc przyjąć, że obiekt 13 to w rzeczywistości dwa różne zagłębienia. Niestety sposób, w jaki łączyły się warstwy kulturowe obu części, nie pozwala na określenie, czy mamy tu do czynienia z zagłębieniami wykopanymi w tym samym czasie. W obu częściach wypełniska znajdowały się fragmenty tych samych naczyń, co świadczy o tym, że proces wypełniania się obu wkopów przebiegał w tym samym czasie.

Obiekt 14

Okrągła jama o średnicy 50–56 cm i głębokości 22 cm w całości wypełniona była intensywnie czarną, jednolitą warstwą kulturową (ryc. 3.2). Warstwa zawierała jedynie 3 fragmenty ceramiki: fragment lekko wychylonego brzegu lepionego ręcznie (ryc. 5:13), fragment brzegu silnie obtaczanego i profilowanego (ryc. 17:8) oraz fragment obtaczanego brzuśca. W obiekcie znaleziono ponadto kilogramową bryłę polepy i bryłkę żużla. Obiekt znajdował się zaledwie 38 cm od południowo-wschodniego skraju obiektu 13.

CIĄGŁA WARSTWA KULTUROWA

Całą powierzchnię wykopu 2 oraz większość powierzchni wykopu 3 zajmowała brunatna warstwa kulturowa o miąższości od kilkunastu do 40 cm.

Występowanie ciągłej warstwy kulturowej na terenie osady otwartej, zwłaszcza z początku wczesnego średniowiecza jest na Mazowszu rzeczą dość rzadką. Zazwyczaj mamy do czynienia z warstwą kulturową zachowaną we fragmentach lub z wypełniskami zagłębionych w ziemię obiektów. Tak było np. w Szeligach, na st. 2², Wyszogrodzie, na st. 2a, w Miszewku Strzałkowskim³, Grodni i Cieślinie⁴. Natomiast z ciągłą warstwą kulturową mamy do czynienia np. na terenie osady przygodowej w Warszawie-Starym Bródnie⁵ czy też na stan. Sowa w Drohiczynie⁶.

W wypadku osady w Kruszczewie o zachowaniu się na znacznej powierzchni ciągłej warstwy kulturowej zdecydowały warunki terenowe — warstwa przetrwała tylko na wypłaszczeniu cypla, poniżej nachylonego ku osadzie stoku. Erodująca w dół stoku ziemia orna stworzyła tu swego rodzaju ochronę dla warstw kulturowych. Natomiast położone na grzbiecie cypla obiekty 12–14 oraz zniszczone

² W. Szymański, *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza*, Wrocław 1967, s. 108–109.

³ *Ibidem.*, s. 197.

⁴ W. Szymański, *Osady z początków wczesnego średniowiecza na stanowiskach Grodnia 2 i Cieślin w powiecie sierpeckim*, Spraw. Arch., t. 22: 1970, s. 409–444.

⁵ K. Musianowicz, *Gród i osada podgrodowa w Bródnie Starym koło Warszawy*, Materiały Wczesnośredniowieczne, t. 4: 1956, s. 36 i n.

⁶ K. Musianowicz, *Ślady osadnictwa z VI–VIII wieku w Drohiczynie, powiat Siemiatycze*, WA, t. 32: 1966/67, s. 32.

obiekty 1—11 zostały w wyniku erozji pozbawione nie tylko osłony humusu, lecz, być może, także przykrywającej je pierwotnie ciągłej warstwy kulturowej.

Zawartość zabytkową tej warstwy tworzyło 471 fragmentów naczyń, przęślik oraz fragmenty żelaznego okucia (ryc. 18: 2, 4).

Obiekt 15

Jama, której strop miał kształt regularnego owalu, przykryta była płatem ciągłej warstwy kulturowej zalegającej na całej powierzchni wykopu 2. Wymiary stropu obiektu: 450 na 270 cm, maksymalna głębokość 56 cm. Eksplorację obiektu prowadzono warstwami naturalnymi, wyróżniając ich łącznie 5 (ryc. 4.1).

Warstwę 1 tworzyła brunatno-czarna ziemia pochodząca z ciągłej warstwy kulturowej zmieszana z czarno-szarą ziemią wypełniska obiektu. Zawierała ona 283 fragmenty naczyń oraz drobne odłamki przepalonych kamieni granitowych.

Warstwa 2 to czarno-szara ziemia tworząca górną część właściwego wypełniska obiektu. Jej miąższość dochodziła w centrum obiektu do 30 cm. Zawierała 206 fragmentów naczyń, 33 fragmenty kości zwierzęcych oraz przepalone kamienie granitowe koncentrujące się przy południowej krawędzi obiektu.

Warstwa 3 powstała z żółto-kremowego pyłu, pozbawionego śladów spalenizny i substancji organicznych. Zawierała 33 fragmenty naczyń i 7 fragmentów kości zwierzęcych.

Warstwę 4 tworzyła intensywnie czarna, przesycona spalenizną ziemia, zawierająca także różnej wielkości fragmenty spalonego drewna. Miąższość tej jednostki stratygraficznej wynosiła od 15 cm w centrum i w północnej części obiektu do 30 cm w jego partii południowej, przy profilu. Tu też stwierdzono występowanie wielu przepalonych i popękanych odłamków granitu, nie tworzących jednak konstrukcji paleniskowej. Podobne skupisko przepalonych i popękanych granitowych odłamków wystąpiło w południowo-wschodnim narożniku warstwy, na swego rodzaju stopniu powstałym w najpłytszej części obiektu 15. Warstwa zawierała 75 fragmentów naczyń. Ich skupienie znajdowało się w zachodniej części obiektu, tuż przy profilu, oraz w pobliżu południowej krawędzi obiektu. Tu też znaleziono sztydo kościane z otworem na główce (ryc. 18: 3).

Warstwa 4 leżała bezpośrednio na calcu tworząc pierwotny poziom użytkowania lub destrukcji obiektu. W południowej części obiektu przykrywała ją bezpośrednio warstwa 2, natomiast w centrum i w zachodniej części zagłębienia warstwy 2 i 4 rozdzielała warstwa 3.

Warstwę 3 tworzyły obrywy calcowego pyłu zachowane na ściankach obiektu i bezpośrednio koło nich, na dnie. Są one najwyraźniej śladem obalenia się części ścian wkopu jeszcze przed początkiem użytkowania lub wypełniania się jamy, tj. przed powstaniem warstwy 3. Znaleziono w niej 2 fragmenty naczyń.

Obiekt 16

W wykopie 4, pod kilkunastocentymetrową warstwą ziemi ornej, zbadano jamę o wymiarach 190 × 180 cm i maksymalnej miąższości 30 cm. Zachodnia część obiektu była naruszona przez orkę (ryc. 4.2). Jamę wypełniała jedna warstwa kulturowa składająca się z piaszczystej ziemi z niewielkim udziałem szczątków organicznych, przemieszanej z ziemią w większym stopniu przesyconą spalenizną. Spąg warstwy był ciemniejszy od partii stropowej. W narożnikach północno-wschodnim i południowo-zachodnim, na głębokości 20—25 cm, zlokalizowano skupiska fragmentów naczyń i przepalonych kamieni. Z obu skupisk oraz z innych części wypełniska obiektu wydobyto 147 fragmentów naczyń (ryc. 12, 13:1—5) oraz 16 fragmentów kości zwierzęcych.

Obiekt 17

Obiekt o wymiarach 270×170 i głębokości 55—57 cm, mierzonej od spągu przykrywającej go ciągłej warstwy kulturowej, wypełniały trzy warstwy (ryc. 4.3). Warstwa 1, tworząca górną część wypełniska, niemal nie różniła się barwą od zalegającej wyżej ciągłej warstwy kulturowej i wypełniała prawie całe zagłębienie, do maksymalnej głębokości 45 cm. Zawierała 147 fragmentów naczyń, kilka przedmiotów żelaznych: nóż, grocik, fragment łańcuszka z żelaznych kótek oraz ostrze kościanego szydła (ryc. 17:5—8). W dolnej części warstwy leżały dwa trzydziestocentymetrowej średnicy granitowe kamienie. Jeden z nich, zachodni, zagłębiał się w calec, drugi w warstwę oznaczoną numerem 2. Tworzył ją nieregularny płat czarno-brązowej ziemi z drobinami spalonego drewna. Warstwa miała 50—60 cm średnicy i miąższość 10 cm, nie zawierała zabytków. Numerem trzecim oznaczono 5-centymetrowej miąższości warstwę spalenizny znajdującą się pod warstwą 2. Układ i charakter warstw oraz obecność dwóch dużych kamieni wskazują, że we wschodniej części zagłębienia 17 znajdowało się palenisko.

4. CERAMIKA

Podczas badań znaleziono 1678 fragmentów naczyń starożytnych i wczesnośredniowiecznych. Dane o fragmentach naczyń starożytnych zestawiono w tabeli 1 koncentrując się w dalszym ciągu na analizie ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Podczas badań znaleziono 1670 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych (tabela 2) należących do dwóch kompleksów.

Pierwszy tworzy wczesnośredniowieczna ceramika ręcznie lepiona (85% całego zbioru), w różnym stopniu obtaczana i zdobiona. Wyłącznie ręcznie lepiene

Tabela 1. Kruszczewo, st. 1. Fragmenty naczyń starożytnych z warstwy kulturowej i obiektów osadniczych

Obiekt	Liczba fragm.	Charakterystyka
ciągła warstwa kulturowa	6	1 fr. gładkiego, wyświeconego brzuśca, barwy brązowej — późny neolit lub wczesna epoka brązu (ryc. 17:11); 3 brzuśce naczyń kultury grobów kloszowych, wewnątrz czarne, gładkie, wyświecone, od zewnątrz chropowate (ryc. 17:14—16); 1 brzusiec gładkiego, cienkościennego naczynia — późny okres lateński lub wczesny okres rzymski (ryc. 17:12); 1 nieokreślony fragment starożytny
obiekt 5	1	nieokreślony fr. brzuśca
obiekt 15 warstwa 5	1	1 fr. brzegu niewielkiego naczynia cienkościennego, wewnątrz i na zewnątrz wyświecanego (ryc. 17:13)
Razem	8	Reprezentowana jest epoka brązu, wczesna epoka żelaza, oraz późny okres lateński lub wczesny okres rzymski

Tabela 2. Zestawienie fragmentów naczyń z obiektów osady w Kruszczewie, st. 1

Numer obiektu	Ceramika starszego podokresu wczesnego średniowiecza										Ceramika młodszego podokresu wsr.				Razem	
	Suma	Brzegi					Brzuśce					DNA	Su- ma	Brze- gi		DNA
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	DNA					
w.k.	466	49	18	25	6	44	5	395	375	20	22	5	—	471		
1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1		
4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2		
5	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	11		
7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3		
9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4		
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1		
12	27	4	3	1	—	4	—	21	20	1	2	41	6	68		
13	44	5	3	2	—	5	—	39	37	2	—	171	31	215		
14	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2	1	3		
15	597	64	25	29	10	54	10	503	472	31	30	—	—	597		
16	146	25	9	14	2	22	3	113	100	13	8	—	—	147		
17	147	14	2	9	3	13	1	133	121	12	—	—	—	147		
Suma	1431	163	61	81	21	144	19	1206	1127	79	62	239	42	1670		

1—6 — brzegi; 1. suma, 2. ręcznie lepione, 3. obtaczane, 4. nieokreślone, 5. niezdobione, 6. zdobione, 7—9 brzuśce; 7. razem, 8. niezdobione, 9. zdobione; w.k. — ciągła warstwa kulturowa.

fragmenty naczyń wydobyto z obiektów 15, 16 i 17. W ciągłej warstwie kulturowej udział fragmentów ręcznie lepionych wynosił 98%. Tym samym tę grupę systematycznie zbadanych obiektów datować można pewnie na starsze fazy wczesnego średniowiecza. Stan zachowania naczyń ze starszych faz wczesnego średniowiecza był zły. Zaledwie kilka zachowało się w stopniu umożliwiającym wyklejenie lub pełniejszą rekonstrukcję rysunkową (ryc. 8: 1—3; 10: 1—3; 12: 1—4).

Najlepiej zachowane naczynie pochodzące z obiektu 15 należy do form esowatych. Jest jednak niesymetryczne, część brzuśca ma typowy profil esowaty, podczas gdy inne partie bliższe są naczyniom dwustożkowatym (ryc. 8: 3). Nieregularność wynika ze sposobu wykonania naczynia — jest ono całkowicie ręcznie lepione. Do form esowatych zaliczyć można także inne częściowo zrekonstruowane naczynia: z obiektu 15 (ryc. 8: 1) i obiektu 16 (ryc. 12: 1, 2). Wśród innych form naczyń niezdobionych wskazać można naczynia jajowate z obiektu 15 (ryc. 8: 2; 10: 3) i wazowate naczynie zdobione z obiektu 15 (ryc. 6: 2). To ostatnie jest zdobione także od wewnątrz. Zachowały się też dna z odciskami osi oraz dno naczynia z odciskiem tkaniny (ryc. 11: 1)⁷.

Druga grupa obiektów badanych wykopaliskowo (obiekty: 12, 13, 14) zawierała od 60 do 80% fragmentów naczyń silnie obtaczanych, w większości wypadków zdobionych żłobkami, także poniżej załomu brzuśca (ryc. 13—16). Jest to ceramika typowa dla 2 połowy XI, XII i początku XIII w. Na ten też okres datować trzeba obiekty 12, 13 i 14. Dochodzący do 40% udział fragmentów naczyń ręcznie lepionych stanowi domieszkę pochodzącą ze zniszczonych jam lub warstwy kulturowej starszej osady.

Wśród młodszych naczyń na uwagę zasługuje fragment importowanej korczi (ryc. 17: 10). Na Mazowszu Płockim jest to unikat⁸, ze wschodniego pogranicza, z Małopolski i Kujaw znamy jednak znaleziska analogiczne⁹.

5. INNE PRZEDMIOTY

Większość zabytków wydzielonych pochodzących z obiektów z ceramiką ręcznie lepioną reprezentuje formy typowe: dwustożkowaty przęślik gliniany zdobiony dookólnymi żłobkami (ryc. 18: 2), dwa szydła kościane (ryc. 18: 3, 5), nożyk żelazny (ryc. 18: 6) i tulejkowaty grocik z zadziarami (ryc. 18: 8). Przedmiotem godnym uwagi jest fragment łańcuszka z obiektu 17 (ryc. 18: 7).

Wśród zabytków z młodszej fazy wczesnego średniowiecza na uwagę zasługuje znaleziony w obiekcie 13 trójwarstwowy, jednostronny grzebień zdobiony ornamentem plecionki z centralnie umieszczonymi oczkami (ryc. 18: 11). Nie zachowały się zakończenia grzebienia, dlatego trudno jednoznacznie określić jego przynależność typologiczną. Chodzi z pewnością o grzebień grupy IB, typu VII. Może on należeć do odmiany 7a, 8, 9a lub 9c¹⁰. Ze zniszczonego obiektu 8 po-

⁷ Odciski tkanin zastępujących niekiedy podsypkę spotyka się sporadycznie na dnach naczyń ręcznie lepionych: B. Krüger, *Dessau-Mosigkau, ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittleren Elbegebiet*, Berlin 1967, s. 95—97, tabl. 4: i—p; M. Kostelníková, *Otiský tkanin na dnech slovanských nádob z Mikulčic*, AR, t. 27: 1975, s. 45—51; M. Parczewski, *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Wrocław 1988, s. 30 oraz tabl. XLVIII: 14.

⁸ A. Buko, *Ceramika wczesnopolska. Wstęp do badań*, Wrocław 1990, ryc. 150.

⁹ K. Musianowicz, *Grodzisko i osada w Drohiczyńcu*, Spraw. Arch., t. 3: 1957, s. 193; E. Gąssowska, *Znaleziska ruskich korcziag w Sandomierzu*, WA, t. 30: 1964, s. 322 n.; A. Zaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1974, s. 187 n.; W. Dzieduszycki, *Wczesnośredniowieczne importy ceramiczne z Kruszwicy*, Sl. Ant., t. 25: 1978, s. 63—97.

¹⁰ E. Cnotliwy, *Rzemiosło rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*, Wrocław 1973, ryc. 47, 50, 54.

chodzi fragment okładziny grzebienia jednostronnego, trójwarstwowego, na którym umieszczono ornament stykających się oczek obramowanych podwójną linią (ryc. 18: 10). Z obiektu 13 pochodzi ponadto żelazny kolec od sprzączki (ryc. 18: 9).

6. KOŚCI ZWIERZĘCE

Piaszczysta gleba stanowiska sprawiła, że większość kości zwierzęcych rozłożyła się bez śladu. Te, które się zachowały były w złym stanie — miękkie, rozpadające się na powietrzu. Mimo to zebrano 200 fragmentów kości zwierzęcych. Ich analiza¹¹ wykazała, że są to niemal wyłącznie odpadki konsumpcyjne. Kości były bardzo rozdrobnione, gatunkowo określono tylko połowę z nich. Wśród tych ostatnich 58,7% stanowiły szczątki bydła, po 18,45% wynosił udział kości owcy lub kozy i świni, 4,5% stanowiły kości psa. Zwraca uwagę brak kości zwierząt dzikich, chociaż autorka analizy nie wyklucza, że wśród szczątków oznaczonych jako kości świni znajdują się także szczątki dzików. W kilku wypadkach określono wiek zabitych osobników: trzy sztuki bydła nie były młodsze niż 2—2,5 roku, dwie świni miały 2—3 lata, a więc stosunkowo dużo, jedna około 1,5 roku.

Ze względu na niewielką ilość i niekompletność materiału wynikającą z warunków zachowywania się kości, wyniki analizy są trudne do interpretacji. Ogólne proporcje gatunkowe nie odbiegają od obserwowanych na innych stanowiskach z tego okresu, typowa dla osad otwartych jest również zdecydowana dominacja zwierząt domowych oraz występowanie kości przede wszystkim w postaci odpadków konsumpcyjnych. Śladów obróbki kości nie stwierdzono.

7. DATOWANIE OSADY

Osada w Kruszczewie była dwufazowa. Z pierwszą fazą wiążą się obiekty z ceramiką całkowicie ręcznie lepiącą lub obtaczaną w sposób typowy dla VII—VIII wieku. Na podstawie stosunku brzegów naczyń wyłącznie ręcznie lepionych (42%) do brzegów naczyń obtaczanych (58%) można pokusić się o uściślenie datowania tej grupy obiektów na 2 poł. VII — 1 poł. VIII w. Punktem odniesienia dla takiego datowania są ustalenia zaproponowane przez W. Szymańskiego¹², który zespoły z Szelig, o podobnym udziale ceramiki ręcznej lepiącej, datuje na 2 poł. VII w. oraz VII/VIII w. Nie przeczy temu także wysoki udział ceramiki niezdobionej (88%) w zespołach pochodzących z Kruszczewa.

Dla potwierdzenia datowania materiałów z osady w Kruszczewie sięgnięto również do bliskich analogii ceramicznych pochodzących z datowanych radiowęglowo obiektów osady w Wyszogrodzie, st. 2a: z obiektu 16 osady w Kruszczewie pochodzi fragment ręcznie lepiącej naczyń analogicznego do znalezionej w obiekcie 19 osady w Wyszogrodzie, datowanego na VII—VIII w.¹³

Podstawą datowania obiektów drugiej fazy jest grzebień z obiektu 13. Z Płocka¹⁴ i Kruszycy¹⁵ pochodzą zabytki analogiczne, datowane na połowę XI wieku.

¹¹ Autorką maszynopisu zatytułowanego: Oznaczenie przynależności gatunkowej i anatomicznej kości zwierzęcych ze stanowiska w Kruszczewie, gm. Stara Biała jest mgr M. Nawrocka z Państwowego Muzeum Archeologicznego.

¹² W. Szymański, *Próba weryfikacji datowania zespołu osadniczego ze starszych faz wczesnego średniowiecza w Szeligach, woj. płockie*, APolski, t. 32: 1987, s. 107—134.

¹³ Informacje o ceramice z Wyszogrodu zawdzięczam mgr. A. Moszczyńskiemu.

¹⁴ W. Szafranski, *Płock we wczesnym średniowieczu*, Wrocław 1983, s. 133, ryc. 123.

¹⁵ W. Hensel, A. Broniewska, *Starodawna Kruszycza*, Wrocław 1961, s. 160.

Grzebień odmiany 9c, zdobiony identycznym ornamentem plecionki, datowany na okres do połowy XI w., odkryto także na Srebrnym Wzgórzu w Wolinie¹⁶. Dwa dalsze grzebień zdobione w ten sam sposób pochodzą z XI—XII-wiecznych warstw stanowisk Wolin 4 i 5¹⁷.

Pojawienie się wśród ceramiki z obiektu 13 fragmentu importowanej korczagi (ryc. 17: 10) sugeruje przesunięcie datowania jamy na wiek XII. Byłoby to zgodne z datowaniem większości znanych z ziem polskich fragmentów tych naczyń, jednak nie można także wykluczyć datowania fragmentu korczagi na 2 połowę XI wieku lub 1 połowę wieku XIII¹⁸. Biorąc pod uwagę datowanie obu zabtków najwłaściwszym wydaje się datowanie tego obiektu na wiek XII.

Na połowę XI wieku można datować też fragment okładziny grzebienia z obiektu 8.

Zarówno w VII/VIII wieku, jak i w XI—XII stuleciu osada w Kruszczewie była niewielka. Zajmowała prawdopodobnie około 0,5 ha. W drugiej fazie osada ta należała niewątpliwie do ugrupowania związanego z pobliskim grodziskiem w Proboszczewicach, obejmującego szereg dużych wsi, położonych po obu stronach Wierzbicy, w pobliżu Proboszczewic (ryc. 1). Niestety niemal wszystkie stanowiska wczesnośredniowieczne tego regionu znane są tylko z badań powierzchniowych¹⁹. Badania wykopaliskowe prowadzono tylko na grodzisku i osadzie podgrodowej w Proboszczewicach. Opracowanie ich rezultatów powinno rozstrzygnąć, czy powstanie koncentracji osadnictwa nad Wierzbicą można cofnąć do początku wczesnego średniowiecza²⁰.

*Instytut Archeologii i Etnologii PAN
w Warszawie*

MAREK DULINICZ

DIE FRÜHMITTELALTERLICHE SIEDLUNG IN KRUSZCZEWO, FPL. 1, GEM. STARA BIAŁA, WOIEWODSCHAFT PŁOCK

Die Siedlung wurde zum ersten Mal im Jahre 1961 bei der Flurbegehung entdeckt. Die zweite Oberflächenbegehung fand 1983 statt. Es wurden Störungen von Befunden und Kulturschichten beobachtet. Die Grabung wurde in den Jahren 1987—1989 durch den Verfasser durchgeführt.

Die Siedlung lag auf der Ost-West langgezogenen Anhöhe über dem Wierzbica—Tal und war etwa 2 km von der frühmittelalterlichen Burg von Proboszczewice entfernt (Abb. 1). Es wurden 11 stark zerstörte Siedlungsbefunde beobachtet und 6 weitere sowie eine Kulturschicht untersucht (Abb. 2).

¹⁶ E. Cnotliwy, *Rzemiosło rogownicze...*, ryc. 60b.

¹⁷ *Ibidem.*, ryc. 53a, 57f.

¹⁸ E. Gąsowska, *Znaleziska ruskich korczak...*, s. 322 n.; A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 187 n.; W. Dzieduszycki, *Wczesnośredniowieczne importy...*, Sl. Ant., s. 63—97.

¹⁹ Badania powierzchniowe przeprowadził J. Wysocki, Jemu, oraz R. Czerwińskiemu, PSOZ Płock, dziękuję za udostępnienie informacji o tych badaniach.

²⁰ Na podstawie starszych badań sondażowych pojawienie się osadnictwa na stan. 1 w Proboszczewicach datowano na VI—VIII w., powstanie grodziska na wiek XI: I. Górska, L. Paderewska, J. Pyrgała, W. Szymański, *Grodziska Mazowska i Podlasia*, Wrocław 1976, s. 106—107. W latach 1987—89 z ramienia WKZ w Płocku prowadzone były na grodzisku badania wykopaliskowe. Materiały znajdują się w opracowaniu.

Die Siedlung war zweiphasig. Zu der ersten gehören die Befunde 15, 16, 17 und die Kulturschicht mit fast 100% handgemachten, vorwiegend unverzierten Keramikfragmenten (Abb. 5—13). Es wurden in diesen Befunden 58% abgedrehte Ränder gezählt. Die Keramikkomplexe haben eindeutige Parallelen in den frühslawischen Siedlungskomplexen von Mazowsze (zB. Szeligi, Fpl. 2) und sind in der 2 Hälfte des 7. — 1 Hälfte des 8. Jahrhunderts datiert worden.

Die jüngere Befunden 12, 13 , 14 enthalten gegürtete Keramik des 11.—12. Jahrhunderts (Abb. 14—17). Zu den aussagefähigen Kleinfunden dieser Periode gehören zwei Kammfragmente (Abb. 18: 10, 11) und ein Fragment der aus Kiever Rus importierten Amphore (Korcaga-Gefaß, Abb. 17: 10).

